

# ЕТИКА ТА ЕСТЕТИКА

УДК 17.01; 17.03; 37.02; 001.8

*I. I. Маслікова, канд. філос. наук, доц., КНУТШ*

## ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ЕТИЧНИХ ВЧЕНЬ ЯК МЕТОД ЕТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

*В статті розглядаються типології етичних вчень та виявляється їхній потенціал як у етичних дослідженнях, так і у викладанні етики.*

**Ключові слова:** типології етичних вчень, обґрунтування моралі, емпірична етика, метафізична етика, викладання етики

*В статье рассматриваются типологии этических учений и выявляется их потенциал как в этических исследованиях, так и в преподавании этики.*

**Ключевые слова:** типологии этических учений, обоснование морали, эмпирическая этика, метафизическая этика, преподавание этики

*The article discusses the typologies of the ethical doctrines and their potential both in the ethical researches, and in the teaching of ethics.*

**Key words:** typologies of ethical doctrines, justification of the moral, empirical ethics, metaphysical ethics, teaching of ethics

В останні роки в системі вищої освіти стає всі більш наявною тенденція втрати своїх позицій соціальних та гуманітарних дисциплін. Однак саме гуманітарна освіта призвана впливати на процес гуманізації всього освітнього процесу, несучи не лише теоретичну інформацію філософсько-гуманітарного ухилу, але й знайомлячи майбутніх спеціалістів різних фахів з нагальними моральними проблемами, що виникають у різних сферах людської діяльності. Будучи невід'ємною складовою професійної підготовки бакалаврів у вищій школі, етика призвана відігравати надзвичайно важливу роль як у формуванні загального світогляду студентів, так і у самоусвідомленні себе як моральнісної особистості. Тому вкрай важливим є змістовне та методологічне оновлення етики як університетської дисципліни.

Аналіз сучасної навчальної літератури з етики та навчальних програм вузів пострадянського простору дозволяє побачити спроби авторів до модифікації традиційних курсів. Такі зміни, в першу чергу, пов'язані із переорієнтацією етики від суто теоретичного аналізу до вирішення нагальних, гострих проблем, що безпосередньо торкаються практичної та професійної діяльності людини. Шляхи такого оновлення є різними, але вони здебільшого пов'язані або із повним виключенням із курсу етики блоку історії етичних вчень і викладанням навчального матеріалу у зв'язку із основними категоріями та актуальними проблемами моральнісної діяльності, або введенням до традиційних розділів (історія етичних вчень та теорія моралі) розділу з прикладної та професійної етики. Безперечно, такі зміни є вкрай позитивними, оскільки оновлені курси є більш адаптованими до спеціалізації студентів, є й більш практично орієнтованими. Однак така тенденція таїть небезпеку спрощення теоретичного матеріалу та неповного використання потенціалу самої філософ-

ської етики. Особистий досвід викладання цієї дисципліни для студентів різних спеціальностей та спілкування із колегами, що викладають курс етики, дозволяє запропонувати ще один шлях організації навчального матеріалу. Власне це й зумовлює актуальність запропонованої теми.

Огляд сучасної спеціалізованої літератури, в якій представлено історію етичних вчень, засвідчує наявність певних альтернатив, що визначаються дослідницькими завданнями. Дескриптивно-описовий підхід у дослідженні історії етики (Дубко О. Л., Іванов В. Г., Мовчан В. С., Мішаткіна Т. В., Яскевич Я. С. та ін.) [1] надає можливість розглянути етичні погляди різних філософів, виявити специфіку філософсько-етичних міркувань у різні історичні епохи та у межах різних культурних традицій. Інший спосіб етичного дослідження являє собою підхід проблемного аналізу (Апресян Р. Г., Гусейнов А. А., Іррлітц Г., Гайденко П. П., Дробницький О. Г., Прокоф'єв А. В., Разін А. В. та ін.) [2], який розгортається на ґрунті великої кількості нормативних етичних програм, які пропонують альтернативи у розв'язанні низки теоретичних та практичних проблем. При цьому представники цього напрямку прагнуть за різними ознаками об'єднати різноманітні етичні вчення в системи обґрунтування моралі. Такі спроби узагальнення нормативних висновків із етичних вчень здійснювалися вже неодноразово (І. Кант, В. Вунд, М. Шелер, А. Швейцер, Дж. Мур та ін.). Але головна проблема таких досліджень полягала в тому, що кожний філософ здійснював їх в контексті власних дослідницьких завдань, аналізуючи етичні вчення під якимось окремим кутом зору, де в якості засади класифікації брався здебільшого один критерій.

Наявність такої багатой наукової літератури не може не спричинити спроби використати цей матеріал, з одного боку, для осмислення логіки розвитку філософської етики та змін її предмету, з іншого боку, для побудови оновленої моделі навчального курсу з етики. Отже, *метою даної статті є аналіз способів обґрунтування моралі та спроб їхньої класифікації, що склалися в історії етики. Такий аналіз дозволить об'єднати здобутки різних дослідників та запропонувати власний спосіб типологізації етичних вчень. Таку типологію можна покласти в якості фундаменту для викладання різних тем філософської етики, що надасть можливість показати варіативність етичних обґрунтувань та багатоманітність образів самої моралі.*

Як вже зазначалося, сьогодні можна спостерігати спроби виключення із курсів з етики блоку історії етики. Однак без знання основних напрямків, шкіл, вчень філософів-моралістів важко зрозуміти логіку розвитку етики, цілісність її пошуків, принципову антиномічність її предмету. Але аналіз переважної більшості навчальної літератури, яка містить в собі історико-етичну частину, засвідчує, що принципом організації матеріалу незмінно залишається принцип конкретно-історичного аналізу. *Дескриптивно-описовий підхід у висвітленні історії етики надає можливість розглянути зародження та розвиток етичних поглядів філософів та моралістів, виявити специфіку історичної трансформації вчень та варіативність ціннісних акцентів у межах різних культурних традицій. Рухаючись від генезису та оформлення філософсько-етичного світогляду Да-*

внього світу (Давня Індія, Давній Китай, Давня Греція) через античну етику чесноти та середньовічну етику Закону до новочасової етики особистості та сучасної етики інтерсуб'єктивності, розкривається широка панорама етичних вчень.

Опанування такого багатого теоретичного матеріалу безумовно може задовольнити пізнавальний інтерес, але навряд чи зробить таке знайомство з етикою захоплюючим. Більш того, якщо виходити з позиції вже не просто викладача, а й дослідника, не можна не побачити проблеми адекватності реконструкції філософсько-етичних традицій. Така проблема витікає із самої специфіки предмету філософської етики – моралі, яка пов'язана із суб'єктивністю людини, її здатністю до розумної та відповідальної поведінки. Це означає, що у порівнянні з точними науками природничого зразка етика завжди є суб'єктивною, а дослідник-етик ще до початку свого дослідження вже знаходиться у межах певної соціокультурної та інтелектуальної традиції, має свою систему цінностей і переконань (останні можуть проявлятися у різних формах – від крайньої фанатичності до нігілізму). Розглядаючи етичні вчення філософів будь-то Античності чи Модерну, слід пам'ятати й про те, що вони не є прямим віддзеркаленням відповідним їхньому часу моральнісних відносин та звичаїв. Наприклад, в Давній Греції було створено гедоністичну теорію, хоча сама практика життєдіяльності в цілому не була такою. Та навпаки, наприкінці існування Римської імперії така життєва основа створилася, але в теорії відбувся крен до етичного ригоризму стоїків.

Кожна конкретна спроба вибудувати нову, кращу систему моралі є результатом розмислів конкретного мислителя. Але вона не є автономною, оскільки спирається на теоретичні розвідки попередніх мислителів, чи відштовхується від них. Власне етика як вчення про вище благо та етичні чесноти виникає завдяки Аристотелю, який будує своє вчення через критику Платонівських поглядів. Та й в подальшому історія етики засвідчує багато прикладів опозиційних вчень, які зростають на тлі гострої боротьби та зіткненні протилежних позицій. Отже, вибудувати об'єктивну, несуперечливу, послідовну історію пізнання моралі з високим ступенем деталізації та конкретизації матеріалу просто не уявляється можливим.

Альтернативу дескриптивно-описовому методу етичного дослідження та організації навчального матеріалу складає *підхід проблемного аналізу*. Етика як самостійна філософська наука бере свій початок із постановки питання *"як правильно жити?"*, і протягом століть не вщухають спори щодо відповіді на нього. При цьому важливим є те, що сам зміст моралі не підлягає сумнівам, виникають розбіжності у зв'язку із тим, *для чого і чому необхідно бути моральним*. Вирішення цього питання в історії етики конкретизувалося низкою інших проблем: визначення морального ідеалу; з'ясування співвідношення щастя та чесноти; знаходження критеріїв оцінювання морального вчинку; пошуку джерела моралі та моральної нормативності; пояснення засад моральної діяльності; з'ясування ролі розуму та почуттів в моральній мотивації; обґрунтування універсальної та партикулярної ціннісної значущості вимог моралі, тлумачення морального авторитету та суб'єкту моральніс-

ного вдосконалення. Розглядаючи ці окремі проблеми, дослідник, а так і студент, стикається з наявністю різних варіантів нормативних етичних програм, які не лише пропонують альтернативи у розв'язанні цих проблем, але й в кінцевому стані являють собою способи обґрунтування моралі. При цьому обґрунтування моралі "претендує не тільки на те, щоб довести, що кожна людина повинна бути моральнісною..., але й на те, щоб переконати її в тому, що вона саме бажає бути моральнісною" [3].

Одним із способів здійснення проблемного аналізу може бути виокремлення із всього багатоманіття етичних вчень певної кількості типів концепцій та теорій на засадах спільного критерію. Така типологізація надає можливість побачити та порівняти різні способи теоретичного пояснення й обґрунтування моралі, а також і різні нормативні висновки із їхніх вчень. Застосовуючи *метод типологізації* етичних вчень, можна побачити їхнє теоретичне різноманіття. При такому підході розкривається внутрішнє багатство, гострота ідейної полеміки, оригінальність теоретичних пошуків в етиці. Типології етичних вчень дозволяють систематизувати історію етики, узагальнити напрями її теоретичних пошуків та нормативних приписів. Але слід пам'ятати й те, що як будь-яка інша спроба узагальнення матеріалу, такий метод схематизує історико-етичний процес і фіксує лише основні тенденції.

Аналіз філософсько-етичної літератури останніх століть засвідчує неодноразові спроби класифікувати етичні вчення за різними ознаками. Так, І. Кант будував свою теорію моралі через принципи протиставлення автономної та гетерономної етики [4]. М. Шелер вибудовував свою матеріальну етику цінностей через протиставлення формальній етиці [5]. Дж. Мур здійснював критику етичних текстів, аналізуючи натуралістичну та метафізичну етику [6]. Е. Фромм, розглядаючи етику як "мистецтво життя", розрізняв гуманістичну та авторитарну, суб'єктивістську та об'єктивістську, абсолютну та відносну, універсальну та соціально-іманентну етику [7]. А. Швейцер в пошуку єдиного закону моральності розглядав історію етики крізь призму етики розумного задоволення, етику самозречення заради ближнього та суспільства, етику самовдосконалення та етику благоговіння перед життям [8]. В. Вунд здійснив спробу більш детальної типологізації етики, розрізняючи системи моралі по-перше, у відповідності до мотивів: етичний інтуїтивізм (мораль почуття та частково мораль розуму) та етичний емпіризм (мораль глузду та частково мораль розуму). По-друге, у відповідності до цілей німецький філософ розглядав авторитативні (політичну та релігійну гетерономну етику) та автономічні (евдемонізм, утилітаризм, еволюціонізм) системи моралі [9].

Російські колеги, в тій чи іншій мірі, здійснювали також спроби типологізації етичних вчень у зв'язку із актуалізацією проблеми обґрунтування моралі. Так, Р. Г. Апресян в аналізі ідеї моралі, розрізняє функціональний та субстанціональний підходи в тлумаченні моралі, а в реконструкції типів свідомості спирається на обґрунтування теорій гедонізму, утилітаризму, перфекціонізму та альтруїзму [10]. А. В. Прокоф'єв, досліджуючи сучасні форми моральнісного життя, виокремлює індивідуальну мораль самовдосконалення та суспільну мораль [11]. А. В. Разін виокре-

млює шість способів обґрунтування моралі: конвенціоналізм, утилітаризм, абсолютизм (абсолютно-автономні, абсолютно гетерономні, інтуїтивні теорії), натуралізм (класичний натуралізм, неонатуралізм, психологічне розуміння моралі, еволюційна етика), комізм, соціологічне обґрунтування моралі [12]. Ще більш складну типологію етичних вчень запропонував А. А. Гусейнов, протиставляючи емпіричну (гедонізм, евідемонізм, утилітаризм, космологічні та соціологічні школи) та трансцендентну етику (суб'єктивно-ідеалістична та об'єктивно-ідеалістична системи) [13].

Але, нажаль, такі істотні теоретичні доробки не використовуються сьогодні в навчальних курсах. Досвід читання лекцій для студентів не філософських спеціальностей та проведення семінарських занять із студентами філософського факультету засвідчує продуктивність використання потенціалу такого роду досліджень для навчальних цілей. Розглядаючи історію етики крізь призму типів етичних вчень, студент не просто бачить варіативність етичних обґрунтувань, але виробляє і навички критичного ставлення до теорій, вчиться шукати уразливі місця в системах моралі, виробляє особистісне ставлення до етики на шляхах самоусвідомлення себе як суб'єкту моралі.

Отже, спираючись на розроблені в етичній літературі типології всі нормативні етичні вчення можна умовно поділити на два напрямки обґрунтування моралі: емпіричну та метафізичну етику.

*Емпірична етика* виводить мораль з емпіричної (природної або соціальної) реальності. Заперечуючи божественне обґрунтування моралі, представники емпіричного напрямку стверджують земне джерело норм та ідеалів, співвідносять їх з практичними інтересами людей, особливостями їхнього способу життя. Правильна поведінка людини пов'язується з дотриманням принципів моралі, які мають емпіричне походження, і сам досвід існування конкретної людини засвідчує їх правильність. В досвіді свого існування люди фіксують, що в певних ситуаціях для досягнення конкретної мети слід поводитися відповідним чином, а результат узагальнення того, що є правильним, знаходить свій вираз в нормах, правилах, законах. Мораль мислиться як продовження природних і соціальних характеристик людини, а її призначення полягає у тому, щоб надавати сенс індивідуальним прагненням, потребам, інтересам. Представники емпіричних шкіл орієнтували свої вчення на можливість досягнення людиною моральної висоти в її конкретному, реально-земному житті. Звідси мораль являє собою перспективу розвитку, є одним із способів самоздійснення людини, яка призвана бути "*моральною людиною*".

*Метафізична етика* розглядає мораль в її цілісності та самоцінності незалежно від емпіричної дійсності, як напередзадану людині. Мораль пояснюється я така, що існує до будь-якого емпіричного досвіду та є тією силою, що творить людський досвід. Життєдіяльність стає можливою саме унаслідок існування моральних принципів. Нормативний припис правильного способу життя вибудовується на засадах абстрактної, апріорної моралі. Звідси мораль мислиться як така, що має властивості безумовності, автономності, абсолютності, універсальності, пріоритетності по відношенню до будь-яких інших велінь та цінностей. Правильне

та гідне життя пов'язується із шляхом вдосконалення особистості, яке мислиться як самопримус, самодисциплінування, обмеження нахилів та інтересів, як трансценденція, вихід за соціально-природні межі живої людини. Основне завдання представники цього напрямку вбачають в обґрунтуванні необхідності, розумності моральних вимог та в пошуку ефективних дисциплінарно-виховних процедур для їхнього засвоєння індивідами. Таким чином реальна людина призвана "піднятися" до рівня моральних абстракцій, постати "*людиною моралі*", яка керується імперативами належного. В яскравій формі це знаходить свій вираз в етиці І. Канта: "можеш, тому що мусиш". Але така мораль часто постає вищою за реальні можливості звичайної людини. Моральний ідеал не знаходить свого втілення в житті, його реалізація залишається лише надією або переноситься в потойбічний світ. Зворотнім боком такого способу обґрунтування моралі можуть бути крайнощі, які знаходять свій вираз у догматизмі, ригоризмі, педантизмі, формалізмі.

Протиставляючи емпіричну та метафізичну етики як два напрями пояснення моралі, можна виявити їхню етико-нормативну специфіку:

1. Емпірична етика є *телеологічною* етикою благ та цілей, оскільки вона визначає мету людського існування та шукає відповідні засоби для її досягнення. При цьому мораль пов'язується із системою цінностей, що задає напрям для самореалізації індивідів. Метафізична етика є *деонтологічною* етикою внутрішніх намірів та мотивів, які знаходять свій вираз в уявленні про обов'язок та належне. Відповідно деонтологічна етика пов'язує мораль із системою норм та правил.

2. Емпірична етика є *консеквенціальною етикою*, оскільки в оцінці поведінки визначальним для неї є результат – реалізація мети в реальній життєдіяльності. Метафізична етика є *етикою переконання*, оскільки в оцінці вчинків визначальним для неї є чистота моральнісних мотивів безвідносно до яких результатів вони призведуть. В такому сенсі в оцінці поведінки для емпіричної етики важливим є *кількісний вимір* цілей та засобів. Для метафізичної етики принципово важливою є *якість* вчинків.

3. Емпірична етика здійснює декларування моральнісної позиції за допомогою *оцінок*, які виражають схвалення чи засудження. Метафізична етика засвідчує моральнісну позицію через *імперативи*, що мають вираз належностей (приписів, зобов'язань, велінь, вимог) та заборон.

4. Емпірична етика є *матеріальною*, оскільки розглядає *зміст* моралі як її ціннісну предметність крізь призму понять "добро", "зло", "чеснота", "порок", "справедливе", "правильне" та ін. Така предметність пов'язується із самоцінністю всіх особистостей, прагненням до підтримки миру, солідарності та взаємодопомоги. Метафізична етика є *формальною*, оскільки розглядає мораль з точки зору її *формальних* характеристик, а саме безумовних та всезагальних норм, що *формують* вчинок, який сповнюється конкретним змістом в залежності від обставин його здійснення.

5. Емпірична етика стверджує моральну особистість як *людину чуттєву*, що осмислює себе через моральне відношення до інших, у *сприяттві благу іншого*. Метафізична етика стверджує моральну особис-

тість як *людину духовну та розумну*, що осмислює інших через само-рефлексію, перебуваючи в постійному процесі *самовдосконалення*.

6. Емпірична етика розглядає "зовнішню" поведінку людини, орієнтуючи її на *зміну свого положення в світі*. Метафізична етика зосереджується на "внутрішньому" ставленні людини до дійсності, орієнтуючи її на *зміну її відношення до світу*.

7. Емпірична етика в більшості своїх шкіл є *партикулярною*, оскільки ґрунтується на усталеній системі етичних цінностей певного конкретного соціокультурного середовища. А так, нею заперечується всезагальність та універсальність моралі та стверджується, що моральні норми та спеціальні обов'язки можуть мати обов'язкове значення лише для локального кола суб'єктів, а аналіз вчинків повинен враховувати всі обставини його здійснення. Метафізична етика є *абсолютистською, універсальною*, оскільки виходить із того, що однією із найважливіших характеристик моралі є її універсальність та загальнообов'язковість. Це означає, що моральні вимоги мають узагальнений, світоглядний характер, а моральна регуляція має всепроникливий та всеохоплюючий характер. Така універсальність моралі проявляється у безпристрасності, рівному відношенні до всіх людей, незалежності від часових та культурних чинників.

Зрозуміло, що ці два напрямки пояснення та обґрунтування моралі не є однорідними, і в свою чергу, представлені різними вченнями та традиціями. Емпіричний напрямок в етиці знайшов своє втілення в концепціях евдемонізму, гедонізму, утилітаризму, соціал-детермінізму, конструкторіанізму, натуралізму, еволюціонізму, сенсуалізму. Метафізична етика конкретизується нормативними програмами перфекціоністської етики самовдосконалення та знаходить свій вираз в релігійному супранатуралізмі, етичному раціоналізмі. Знайомство із цими філософсько-етичними традиціями дозволяє побачити, що їх представники в прагненні розв'язання основного питання "*як правильно жити?*" вирішували і інші завдання.

Питання "*в чому полягає моральний ідеал і як його досягти?*" пов'язане із різним баченням цілей і благ, до яких слід прагнути індивідам. *Моральний ідеал* – це найбільш загальне, універсальне уявлення про благо, добро, правильне та належне. При цьому емпірична етика, узагальнюючи предмет реальних потреб людини, тлумачила ідеал як благо, що відкриває перед людиною широкі перспективи як в індивідуальному, так і в соціальному вимірах її існування. Моральний ідеал в метафізичній етиці розглядався як існуючий до реального досвіду міжлюдської взаємодії та такий, що пізнається або апіорно, або через Божественне одкровення. При цьому такий трансцендентний ідеал призначений слугувати засадою оцінки моральнісних якостей людини та її поведінки. Пояснення морального ідеалу та шляхів його досягнення здійснювалося представниками емпіричної етики в концепціях *евдемонізму* (Демокрит, Аристотель, Л. Вала, Б. Спіноза, Л. Фейєрбах, та ін.), *гедонізму* (Арістіпп, Гересій, Маркіз Де Сад, Ж. Ламетрі, Б. Фонтенель та ін.), *утилітаризму* (І. Бентам, Дж. Ст. Мілль, Дж. Смарт, Т. Спрідж, А. Нарвесон, Дж. Ермсон, Р. Бранд та ін.) та прибічниками метафізичної етики в *ети-*

ці обов'язку (Зенон, Хрисиппа, Марк Аврелій, Епіктет, Сенека, Цицерона, І. Кант) та *християнській етиці любові* (ап. Павло, Августин, Ф. Аквінський, Б. Клервоський, Б. Паскаль, М. Шелер, Д. фон Гільдебранд, В. Соловйов, В. Розанов, М. Бердяєв, Б. Вишеславцев та ін.).

Питання "в чому полягає джерело моралі та моральної нормативності?" є одним із найважливіших питань в етиці, оскільки відповідь на нього дозволяє в різний спосіб теоретично обґрунтовувати моральні ідеали та норми в залежності від того, що береться в якості висхідного пункту пояснення: Божественне начало, природа або суспільство. І відповідно до цих теоретичних засновків вибудовуються вже нормативні висновки щодо програми правильного життя. Походження моралі та її розвиток пояснюються по-різному в традиціях метафізичної та емпіричної етики. Найбільш розповсюдженими є три підходи: в метафізичній етиці – *релігійний супранатуралізм* (Декалог Мойсея та Нагорна проповідь Ісуса Христа, Августин, Ф. Аквінський та ін.) в емпіричній етиці – *натуралістичний та соціологізаторський*. При цьому *натуралістична етика* представлена *космологічними* (Анаксимандр, Геракліт, піфагорійці та ін. перші натурфілософи) та *еволюціоністськими* концепціями (Г. Спенсер, Ч. Дарвін, К. Лоренц та інші *етологи*, Ч. Ламсден, Е. Уїлсон та інші *соціобіологи*, Р. Доукінс, В. Ефрїмсон та інші *еволюційні генетики*). До *соціологізаторського підходу* відносяться *соціал-детерміністські концепції* (К. Маркс, Ф. Енгельс, К. Каутський та ін.) та *контракторіанізм* (Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Ролз, К.-О. Апель, Ю. Габермас та ін.).

Питання "в чому полягають засади моралі?" зумовлене різними трактуваннями основ моралі, форм її виявлення та реалізації. Пояснення моральних основ вчинків та моральнісної діяльності в історії етики відбувалося через загострення питання щодо визначальної ролі розуму або почуттів в моральній мотивації. Моральна позиція людини та її реалізація у вчинку завжди пов'язана, з одного боку, із вдумливим розумінням необхідності та доцільності певного способу поведінки, який засновується на моральних уявленнях – нормах, принципах, ідеалах. З іншого боку, – з чуттєвим, емоційним відношенням людини до себе, інших, явищ суспільного життя та й суспільства в цілому. Емпірична етика в *аспекті пошуку єдиного правильного принципу поведінки* (евдемонізм, гедонізм, утилітаризм) є раціоналістичною, оскільки прагнула раціонально довести, що з цього принципу випливають всі інші моральні вимоги. В *аспекті тлумачення особливостей психоемоційної природи людини* в емпіричній етиці розвивається напрямок *етичного сентименталізму*, який представлений *індивідуалістично-критичною* (Б. Мандевіль, К. А. Гельвецій) та *альтруїстично-гармонізуючою* (Ф. Хатчесон, Д. Г'юм, А. Сміт) лініями. Метафізична етика (за виключенням релігійної етики, яка визначальну роль в мотивації поведінки відводить ірраціональній вірі) є *раціоналістичною* (Сократ, Платон, стоїки, Р. Декарт, Б. Спіноза, І. Кант, Г. В. Ф. Гегель та ін.) в обох цих аспектах.

Отже, запропонована типологія етичних вчень охоплює широке коло напрямків нормативної етики. Використання даної типології у викладанні нормативного курсу з етики надасть можливість продемонструвати



студентам варіативність етичних обґрунтувань. Більш детальний розгляд поглядів представників зазначених шкіл та напрямків дозволить виявити їхній етичний потенціал та з'ясувати їхні недоліки.

1. Прикладом таких досліджень є роботи Дубко Е. Л. История европейской этики / Е. Л. Дубко. – М., 2007, Иванов В. Г. История этики Древнего мира / В. Г. Иванов. – СПб., 1997, Иванов В. Г. История этики средних веков / В. Г. Иванов. – СПб., 2002, История этических учений : учебник / под ред. А. А. Гусейнова. – М., 2003. 2. Прикладом навчальної літератури такого роду є Разин А. В. Этика : учеб. для вузов / А. В. Разин. – М., 2003, Гусейнов А. А. Великие пророки и мыслители. Нравственные учения от Моисея до наших дней / А. А. Гусейнов. – М., 2009, Гусейнов А. А. Краткая история этики / А. А. Гусейнов, Г. Иррлицц. – М., 1987. 3. Разин А. В. Обоснование морали // Человек. – 2000. – № 1. – С. 92–104. 4. Кант И. Основание метафизики нравов // Лекции по этике. – М., 2005. – С. 259–268. 5. Шелер М. Формализм в этике и материальная этика ценностей // Избранные произведения. – М., 1994. – С. 261–304. 6. Мур Дж. Принципы этики / Дж. Мур. – М., 1984. – С. 99–226. 7. Фромм Э. Психоанализ и этика / Э. Фромм. – М., 1993. – С. 25–40, 181–186. 8. Швейцер А. Культура и этика / А. Швейцер. – М., 1973. – С. 284–327. 9. Вунд В. Этика: Факты нравственной жизни. Философские системы морали / В. Вунд. – М., 2011. – С. 424–452. 10. Апресян Р. Г. Идея морали и базовые нормативно-этические программы / Р. Г. Апресян. – М., 1995. – С. 15–28. 11. Прокофьев А. В. Мораль индивидуального совершенствования и общественная мораль: исследование неоднородности нравственных феноменов / А. В. Прокофьев. – Великий Новгород, 2006. – С. 18–186. 12. Разин А. В. Обоснование морали // Человек. – 2000. – № 1. – С. 92–104. 13. Гусейнов А. А. Введение в этику / А. А. Гусейнов. – М., 1985. – С. 123–147.

Надійшла до редколегії 14.09.12

УДК 111+133.2

А. Ю. Морозов, канд. філос. наук, докторант, КНУТШ

## Я, СВІТ, АБСОЛЮТ ЯК ПРЕДМЕТ ІНТУЇТИВНОГО ДОСВІДУ: ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

*У статті розглянуто класичні проблеми метафізики з позиції філософсько-етичного аналізу. Підкреслюється, що саме завдяки інтуїтивному надчуттєвому досвіду відбувається зустріч людини із світом, Богом і внутрішнім Я (самістю), відкриваються цінності гідності, добра, гармонії, єдності.*

**Ключові слова:** трансцендентальне Я, самість, світ як ціле, Абсолют, гідність, інтуїтивний досвід.

*В статье рассматриваются классические проблемы метафизики с позиций философско-этического анализа. Подчеркивается, что благодаря интуитивному сверхчувственному опыту происходит встреча человека с миром, Богом и внутренним Я (самостью), открываются ценности достоинства, добра, гармонии, единства.*

**Ключевые слова:** трансцендентальное Я, самость, мир как целое, Абсолют, достоинство, интуитивный опыт.

*The classical metaphysical problems are regarded in the article from ethical point of view. It is underlined that man's meeting with God, world and inner self and revealing the values of goodness, dignity, harmony, and wholeness happen because of inner intuitive experience.*

**Key words:** transcendental Ego, selfness, world as a whole, absolute, dignity, intuitive experience.

Сьогодні багато говорять про те, що наша доба характеризується "пост-метафізичним мисленням" (Ю. Габермас). Але очевидно потреба у духовній орієнтації та осягненні смислу дедалі зростає, і тому інтерес до метафізики не зникає. Адже він продиктований насамперед морально-екзистенційними запитами і потребами людини. Як зазначає Е. Ко-